

YU ISSN 0350—185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LI

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан—Премк, др Ирена Грциќац, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Мигар Пешиќан, др Живојин Станојчић,
др Драго Ћупић, др Егон Феќете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1995

март 1995.

STANISŁAW GRABIAS, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin, 1994, стр. 336.

Књига Станислава Грабиаса *Језик у друштвеним понашањима* представља ауторов покушај да систематизује судове о друштвеном карактеру језика дајући при том властити допринос овој теми, јер се и сам дуго бавио проучавањем социолеката и функционисања језика у друштвеном животу.

Прво поглавље књиге: *Социолингвистика или социологија језика?* посвећено је нарастању теоретске мисли о друштвеном карактеру језика, што је довело до настанка две различите научне дисциплине — социолингвистике и социологије језика. Већ и у самим називима поменутих дисциплина (које се, иначе, узајамно прожимају) огледају се различити путеви развоја ове гране лингвистике: од лингвистике до социолингвистике, с једне, и од етнографије, антропологије и социологије до социологије језика, с друге стране. Аутор у кратким цртама даје преглед теза, теорија и концепција оних појединаца или научних праваца и школа чија су теоретска и методолошка достигнућа претходила и допринела конституисању социолингвистике и социологије језика. Он констатује да је за формирање социолингвистике најважнија била концепција функционалне лингвистике развијана у оквиру прашке школе, теорија генеративне граматике Чомског (нарочито појам језичке компетенције) и Хајмзова теорија језичких понашања. Основне постулате социологије језика види у Хумболтовој тези и Сapiro-Ворфовој хипотези о вези између језика, мишљења и стварности, у Бернштајновој концепцији развијених и ограничених језичких кодова и у Фишмановој концепцији социологије језика. Према Фишману (а то прихвата и Грабиас), разлика између социолингвистике и социологије језика састоји се у следећем: социолингвистика се, конструишући модел друштвених језичких понашања, креће само у оквиру микропроцеса и служи се, пре свега, лингвистичким методама. Социологија језика се, описујући језичку комуникацију, тиче макроструктура и својом истраживачком перспективом и методама проучавања појава приближава се социологији, историји, антропологији и етнографији.

У другом поглављу: *Пољска социolingвистичка мисао* аутор констатује да у социolingвистици, као новој дисциплини, нема појава које нису већ примећене, ни теза које нису већ постављене у пољској лингвистици (мисли се, пре свега, на радове Бодуена де Куртенеа). Аутор излаже историјат интересовања пољске науке за: а) друштвене појаве као подлогу за интерпретацију језичких процеса (у оквиру проучавања историје језика, порекла и формирања пољског књижевног језика, језичких контаката, пољског језика у дијаспори, дијалеката и социолеката) и б) језик као оруђе за тумачење друштвених појава (у оквиру етполингвистичких истраживања фолклора, у радовима лингвиста и теоретичара сазнања — следбеника Хердера и Хумболта, у лингвистичким радовима који су на пољски терен пренели главна достигнућа америчке социolingвистике и социологије језика).

Формалним зачетком пољске социolingвистике сматра се конгрес Пољског лингвистичког друштва одржан 1971. године. На њему је, у рефератима Заброцког (L. Zabrocki), Бајерове (I. Bajerowa), Лубаша (W. Lubaś) и Фурдала (A. Furdal) конципиран програм будућих пољских социolingвистичких истраживања. На основу летимичног прегледа проблема којима се пољска лингвистика бавила у контексту социolingвистичког метода проучавања језичких појава уочава се следеће: а) социolingвистика је као метод описа језика најшире продрла у оне истраживачке области које, као нпр. историја језика и дијалектологија, имају дугу традицију; б) нова област истраживања отворена увођењем социolingвистичког метода јесте описивање језика великих градских агломерација; в) главни предмет интересовања лингвиста остају друштвени контексти народног језика; истраживање условљености језичких понашања које треба да доведе до открића система комуникацијских аката савременог пољског језика још увек је на маргинама главних истраживачких токова.

У трећем поглављу: *Језик у друштвеним условљеностима* — *Социолекти* аутор се бави појавом која је била и остала најчешћи предмет проучавања у оквиру „социологизирајуће“ (ауторов термин) лингвистике — социолектима. Описивање социолеката као варијаната језика насталих у различитим друштвеним групама има дугу традицију у пољској лингвистици. О томе сведоче многобројни радови посвећени професиолектима (ловачки, лекарски, поморски, морнарски, рударски, глумачки и позоришни, војнички, јахачки, правнички), жаргонима (лоповски, преступнички, затворенички, студентски, ученички, спортски) и тајним језицима (језик ситних путујућих трговаца, ситара).

Поред општих теоретских питања као што су појам социолекта, однос дијалекта и социолекта, класификација социолеката, терминолошка апаратура итд., аутор највише пажње поклања анализи пољских социолеката, њиховој структури и функцијама. Он даје типологију пољских социолеката узимајући у обзир: а) социолекатске кате-

горије, тј. вредности које организују репертоар језичких средстава, а то су, по њему: професионалност, тајност и експресивност и б) друштвено-културне категорије, тј. убеђења скривена у понашањима група помоћу којих се интерпретира стварност.

У трагању за сликом стварности коју одражавају социолекти аутор полази од основног лексичког фонда пољског језика утврђујући основне сфере стварности које он одсликава: 1) човек (човек као особа, физичке особине и радње, психичке особине и радње, психофизичке егзистенцијалне радње); 2) друштво (микросредина, макросредина); 3) природа; 4) бог, вера, црква. На основу процентуалне заступљености лексике која се односи на сваку од тих сфера он одређује структуру основног лексичког фонда, а затим са њом упоређује структуру студентског и преступничког жаргона (као два међусобно супротстављена социолекта). И констатује да, за разлику од општег језика, социолекти приказују само човека и друштвену микросредину и крсирају само оне сфере стварности које су природна подлога функционисања групе. На истоветан начин утврђује се и модел човека и систем вредности одражен у социолектима.

Аутор анализира и језичку структуру социолеката оперишући неологизмом као основним средством истраживања. Главне компоненте појма „социолекатски неологизам“ изражене су следећим релацијама: а) неологизам и језичка иновација; б) неологизам и номинационални систем језика; в) неологизам и творбени систем језика. С обзиром на врсту иновације и карактер језичке јединице која тој иновацији подлеже неологизми се деле на: 1) структурне неологизме — настају као резултат деривације, композиције, скраћивања облика и коштаминације; 2) семантичке неологизме (неосемантизме) — метафора, метонимија, паронимија и елипеа; 3) функционалне неологизме — дијалекатске, децје, књишке и стране речи које у социолекту врше другачију функцију него у области из које су преузете. С аспекта улоге коју неологизми имају у номинационалном систему језика они се деле на: 1) номинационалне неологизме — номинују нове или вербално још неозначене појмове; 2) стилистичке неологизме — номинују познате појмове чији синонимни еквиваленти постоје у језичком фонду и могу имати експресивну функцију и функцију истицања. Однос неологизма према творбеном систему условљава њихову поделу на: 1) опазивне неологизме (вансистемске) — у њих спадају апсолутни неологизми, који нису мотивисани постојећим речима, и неологизми мотивисани нетипичном основом или изолованим формантом; 2) потенцијалне неологизме (системске) — у њих спадају неологизми који су ушли у лексикум пољског језика или се проширили у лексичком фонду одређене друштвене групе, и индивидуализми настали у складу с тенденцијама које владају у систему.

У последњем поглављу: *Друштвене условљености језичких понашања* аутор прво анализира нејезичка понашања (уз детаљније разма-

трање појма интеракције) концентришући се на следећим моментима: понашање као знак; услови креирања понашања; услови рецепције понашања; ситуација као чинилац који условљава понашање; интенција као компонента процеса интеракције.

Аутор затим прелази на анализу језичких понашања, у оквиру које дефинише дискурс као низ језичких понашања чији облик зависи од тога ко говори, коме говори, у којој ситуацији и с каквим циљем. Тако схваћен дискурс представља врсту друштвене интеракције која се одиграва уз учешће језика. Њен облик одређују: а) психофизичке могућности пошиљаоца, као и врста и степен његовог учествовања у друштвеном животу (релевантни су следећи чиниоци: друштвено порекло, образовање, професија, узраст, територијално порекло и пол пошиљаоца); б) психофизичке могућности примаоца и такође врста и степен његовог учествовања у друштвеном животу (у вези са друштвеном позицијом примаоца аутор разматра друштвене језичке улоге које су одређене: рангом саговорника /равноправност, надређеност, подређеност/ и врстом контакта /официјелан или неофицијелан, индивидуалан или групни, трајан или спорадичан/); в) ситуација у којој се одиграва језичка интеракција (проблем утицаја ситуације на облик исказа је у теорији језичких понашања најкомпликованији и још увек нерешен, јер је нејасан и сам појам ситуације исказа; при његовом дефинисању треба узети у обзир следеће компоненте комуникацијског чина: број саговорника, место и време разговора, тему исказа, канал преноса информације и врсту текста); г) интенција коју пошиљалац хоће да реализује и реализује (интенција је облигаторна компонента значења исказа која условљава и функције исказа: емоционалне, информативне, модалне и функције деловања).

У завршном делу поглавља аутор се дотиче поља примењене лингвистике и програмирања језика и језичке комуникације. Указује на потребу минимализације комуникацијског система у плотодидак-

тици и логопедији. Завршавајући своје излагање у сфери практичног и прагматичног, Грабиас као да подсећа на оно што је рекао у уводу, тј. да је књигу посветио пре свега онима који се баве језиком: полонистима, педагозима, логопедима, професорима страних језика.

Поред несумњивог доприноса теорији језичке комуникације, вредност ове књиге чини и изузетно богата библиографија, која обухвата преко шест стотина јединица.

Београд

Марга Бјелетић